

OKRUGLI STOL MATICE HRVATSKE I DRUŠTVA POVJESNIČARA UMJETNOSTI HRVATSKE
 ZAGREBAČKA KATEDRALA NEKOĆ, DANAS I SUTRA, MATICA HRVATSKA, 18. SIJEČNJA

Što je nama zagrebačka katedrala?

Uz poruke kako je svima drago da je obnova počela, u uvodu je naglašeno da nismo ovdje da bismo govorili da li ona ide brže ili sporije, da li košta više ili manje, već je cilj okrugloga stola da struka skrene pozornost na odgovornost svih da katedrala kao prvorazredni nacionalni spomenik bude misao koja će nas voditi i o kojoj se stalno treba brinuti

PIŠE **SMILJANA ŠKUGOR-HRNČEVIĆ**

Matica hrvatska i Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske održali su 18. siječnja okrugli stol *Zagrebačka katedrala nekoć, danas i sutra*, na kojem je u prepunoj Matičinoj velikoj dvorani upozoreno na vrijednosti velebnoga spomenika hrvatske kulturne i duhovne baštine te na potrebu da se pri obnovi katedrale posebno skrbi o mogućnostima istraživanja njezina izvornoga nastanka i ranog razvoja te skrene pozornost na umjetničke i simboličke sadržaje koje utjelovljuje u arhitekturi, slikarstvu, skulpturi, oslikanim liturgijskim rukopisima i predmetima iz crkvene riznice.

„Zagrebačka katedrala najveća je hrvatska sakralna građevina i najvažniji spomenik hrvatske kulture. Kao najznačajniji svjedok trenutaka naše povijesti, poput našega naroda dodirnuća je uspone i padove i poput ptice feniksa simbolizira ljepotu, ali i biće koje se nanovo uzdiže iz svoga pepela“, rekao je pozdravljajući nazočne predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran ističući da cilj okruglog stola nije samo memoriranje onoga što je katedrala bila nego i nastojanje da se u bliskoj budućnosti ne ponove pogreške u njezinoj obnovi.

„Živo se sjećam predavanja mog dragog profesora Radovana Ivančevića od prije četrdeset godina kada je vrlo kritički govorio o obnovi naše katedrale koja se dogodila nakon razornog potresa 1880. Siguran sam da nitko ne želi da nakon deset ili sto godina naši potomci o obnovi katedrale govore kao o estetskom ili građevinskom promašaju. Stoga od sudionika okruglog stola očekujemo stručna, iskrena i kritička izlaganja. Svi smo svjesni važnosti obnove katedrale, a ona kao da se odvija u šutnji daleko od stručne javnosti“, rekao je Matičin predsjednik napominjući da za sebe volimo reći da smo kulturna nacija, a da o zagrebačkoj katedrali postoji samo jedna knjiga, monografija iz 1988. autorica Ane Deanović i Željke Čorak, te da se nada da će okrugli stol barem donekle ispuniti tu prazninu.

Milinović: Niz izazovnih pitanja

„Okrugli stol organizirali smo zato što je novi veliki potres 2020, nakon onoga koji je 1880. doveo do novog ruha zagrebačke prvostolnice, pred nas postavio niz pitanja koja se tiču kako obnove same građevine, tako i interpretacije njezine slojevitosti, tisućljetne povijesti. Za razliku od nekih (mahom starijih) katedrala diljem Hrvatske, čija nam je povijest postala dostupna zahvaljujući su-

Zagrebačka katedrala i dalje je svojevrsna nepoznanica, koja skriva dobar dio svoje povijesti, čak i od onih koji je redovito posjećuju

stavnim istraživanjima, mi ne znamo što sve skriva pretpovijest naše prvostolnice, niti imamo jasne obrise građevine prije provala Tatara“, rekao je predsjednik Društva povjesničara umjetnosti Dino Milinović, koji je inicirao i moderirao okrugli stol. Ističući kako je svima drago da je obnova počela, naveo je da „nismo ovdje da bismo govorili da li ona ide brže ili sporije, da li košta više ili manje, već je cilj okrugloga stola da struka skrene pozornost na odgovornost svih da katedrala bude misao koja će nas voditi i o kojoj se stalno treba brinuti“.

Podsjećajući na brojne članke iz doba zemljotresa 1880, odnosno, koliko je obnova katedrale od toga potresa živjela u javnosti glavnoga grada i čitave nacije, upitao je hoćemo li biti manje privrženi katedrali od naših tadašnjih predaka, hoćemo li iznevjeriti tu odgovornost koja je dana ovoj generaciji. „Mislim da smo te odgovornosti svjesni i ovaj naš mali skup samo je uvod u veću konferenciju na kojoj se trebaju okupiti svi koji su uključeni u obnovu katedrale, od restauratora, konzervatora, građevinara i drugih“, rekao je Milinović.

Nepoznata povijest

Ističući da smo daleko od toga da o katedrali znamo onoliko koliko bismo htjeli znati, citirao je Anu Dejanović, koja je u monografiji napisala da sve što je dosad pisano o zagrebačkoj katedrali započinje i završava hipotezama. Slično, dodao je, piše i Josip Stojić, koji se pita što povijest umjetnosti može reći o povijesnoj činjenici kao što je osnivanje zagrebačke biskupije, kada nije sačuvan nijedan suvremeni artefakt koji bi se sigurno povezao s tim događajem, dok je Vladimir Goss zaključio da je od svih europskih metropola Zagreb sigurno najmanje istražen te da je njegov ključni spomenik, nacionalna katedrala, ostao potpuni misterij prije trinaest stoljeća.

Sve te primjedbe, istaknuo je Milinović, treba stavljati u kontekst povijesnog značenja osnutka zagrebačke biskupije i izgradnje biskupske crkve, jer kako kaže Nada Klaić „osnivanjem biskupije prestaje prapovijest i počinje prava povijest Zagreba. Biskupija ne bi nastala da Zagreb nije bio naseljeno mjesto od izvjesnog značaja, čvrsta obrambena

MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA O OBNOVI ZAGREBAČKE KATEDRALE

Obnova je strukturirana kroz 21 međusobno povezan projekt

Ministarstvo kulture i medija putem sredstava Fonda solidarnosti EU za provedbu mjera zaštite osiguralo je više od 31 milijun eura

Radovi na zagrebačkoj katedrali izvode se neprekidno od prvog dana zagrebačkog potresa 2020. Ministarstvo kulture i medija, zajedno s Gradskim zavodom za zaštitu spomenika kulture i prirode te djelatnicima Hrvatskoga restauratorskog zavoda, od prvog je dana počelo s pregledom i popisivanjem štete, evakuacijom pokretnog inventara te provođenjem hitnih mjera zaštite, što je uključivalo i demontažu vrhova zvonika, koji su prijetili životu i zdravlju ljudi. Ministarstvo kulture i medija putem sredstava Fonda solidarnosti EU za provedbu mjera zaštite osiguralo je više od 31 milijun eura.

Prijašnja obnova, koja je trajala više od trideset godina, primarno se bavila sanacijom kamenih profiliranih elemenata oštećenih utjecajem atmosferičkih, a na mjestu starog i novog kamena ugrađena su konstruktivna ojačanja bez kojih bi stupanj oštećenja u potresima koji su uslijedili bio znatno veći.

Program obnove strukturiran je kroz 21 međusobno povezan projekt, s tim da se ponajprije mora izvesti nova čelična konstrukcija umjesto klasičnih skela koja će preuzeti i pridržati preostale dijelove tornjeva. Projekt te konstrukcije – skele – završen je nakon detaljnih analiza u lipnju 2022. te je u dvama navratima provedena javna nabava s obzirom na to da je cijena skele višestruko nadmašila planiranu zbog krize energenata, situacije s pandemijom COVID-a i rata u Ukrajini. No nabava je

skele ugovorena i uskoro slijedi izvedba same konstrukcije.

Istodobno se radi na svim projektima potrebnima za cjelovitu obnovu, a konzervatorski elaborat izrađuje Hrvatski restauratorski zavod zajedno s Institutom za povijest umjetnosti. Konstruktivnu sanaciju katedrale, zvonika, svodova i kontrafora vodi Građevinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, izvijestili su iz Ministarstva kulture i medija.

O tijeku obnove sakralnih objekata 20. siječnja 2023. godine održan je sastanak između kardinala Josipa Bozanića, nadbiskupa zagrebačkog, i predsjednika Vlade RH Andreja Plenkovića.

Predstavnici Zagrebačke nadbiskupije izvijestili su o tijeku obnove sakralnih objekata na području Zagrebačke nadbiskupije, gdje, kako su naveli, radovi zadovoljavajuće napreduju.

Razgovaralo se i o dinamici radova nakon što budu iskorištena sredstva iz Fonda solidarnosti EU za potrebe obnove katedrale i drugih crkvenih objekata.

Uz predsjednika Vlade na sastanku su sudjelovali: Nina Obuljen Koržinek, ministrica kulture i medija te predsjednica Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, Branko Bačić, potpredsjednik Vlade i ministar graditeljstva, prostornog uređenja i državne imovine, Ivan Malenica, ministar pravosuđa i uprave, te glasnogovornik Vlade Marko Milić.

Uz kardinala Josipa Bozanića bili su: mons. Mijo Gorski, pomoćni biskup zagrebački, mons. Tomislav Subotićanec, generalni vikar i moderator NDS-a, mons. Zlatko Koren, potpredsjednik odbora za obnovu katedrale i preč. Ivica Budinšćak, potpredsjednik odbora za obnovu Nadbiskupskog dvora i kompleksa Šalata.

točka i tradicionalni sveti položaj." U prilog tom njezinu sudu citirao je i Ljubu Karamana, prema kojemu je „zagrebačka katedrala primjer prvih početaka srednjoeuropske rane gotike". Željka Čorak, prisjetio se, nadahnuto je usporedila katedralu „s nekim golemim preživjelim bičem koje je iz geologije prestupilo u povijest i zemljopis". Riječju, zagrebačka katedrala i dalje je svojevrsna nepoznanica, koja skriva dobar dio svoje povijesti, čak i od onih koji je redovito posjećuju, naveo je Milinović dodavši kako je razumljivo da se struka ne može zadovoljiti hipotezama i da joj je zadaća nastaviti tražiti odgovore.

Utoliko, naglasio je, okrugli je stol predstavlja poziv na nova istraživanja, za koja se, prilikom planiranja radova na obnovi, mora naći vremena i sredstava. Zapravo, kada bolje razmislimo, neobična je ta šutnja koja prekriva početke zagrebačke katedrale jednako kao i nedostatak slovnosti istraživača oko osnovnih pitanja, tim više što je naša struka drugdje, primjerice u Splitu i Dubrovniku, razriješila dileme gradnje i kronologije katedrale koje sežu i dublje u povijest. Možda je to zato – kako u monografiji kaže Željka Čorak – što se Zagreb već stoljeće razračunava s katedralom kojoj do dana današnjega nije dorastao. Možda je to posljedica stilske mržnje koju je moderna osjećala prema historizmu, ili pak ideoloških predrasuda. Od onih da je Bolléova katedrala pečat germanizma na licu grada, spomenik germaniziranja, ili da je to Stepin-

nom tempu radova", navela je Željka Čorak dodajući da se u arheološkim nalazima, primjerice u samostanu klarisa, prošlost srednjovjekovnog grada odjednom spustila do keltskih zidina i do prethistorijskog naselja.

„Katedrala i njezin plato nisu slučajno mjesto. Devetstota obljetnica prvog spomena biskupije kao da je preuzela značenje početka povijesti crkve i grada. A njih upravo treba istražiti. Ako su u Bolléovo vrijeme željeli biti ljepši, mi želimo biti stariji", naglasila je Željka Čorak poručivši da katedrala ima „svoja skrbnika i svoga vlasnika. Njezin skrbnik je Crkva, posebno zagrebačka nadbiskupija. Njezin vlasnik je hrvatski narod. Njegova je ona zadnja odgovornost za daljnju sudbinu toga vrhunskoga, simboličkog spomenika", navela je.

Vladimir Peter Goss u izlaganju *Katedrala prije katedrale* iznio je hipoteze koje su svojevrsni trag pretkršćanskoga monumentalnog svetog položaja na mjestu koje se do danas obilježava hrvatskom svetinjom nad svetinjama, nacionalnom katedralom. Istaknuo je da se na temelju razmatranja prostorne organizacije zagrebačkog Prigorja i stanovništva koje je taj prostor nastalo do karolinškog prodora u Panoniju, predlažu položaj i obrisi središnje svete točke na kojoj će se s vremenom podići zagrebačka (nacionalna) katedrala. Kaptol i Gradec postaju ključni religiozni i sekularni sadržaji zagrebačkoga kulturnog pejzaža. „Zagreb, to jest Kaptol plus Gornji grad, ostaje do danas monumen-

Govoreći o povijesti katedrale spomenula je da se ključno neriješeno pitanje odnosi na osnutak biskupije 1094. i prvu katedralu. Je li kralj Ladislav katedralom proglasio postojeću crkvu ili je dao izgraditi novu? Ana Deanović, koja je jedina imala priliku provesti i fragmentarna arheološka sondiranja 1953. priklonila se mišljenju da je Ladislavu bilo jednostavnije preuzeti neku postojeću crkvu, a ne graditi novu, te pretpostavlja da se ta crkva nalazila na mjestu istočne apside, odnosno kapele sv. Marije jer su u iskopima temelja tog dijela na velikoj dubini od više od dva metra pronađeni ostaci kontrafora i zida te komadi stare okamenjene žbuke. Drži da je to ili zatečena crkva ili da je Ladislav započeo neku gradnju na tom mjestu koju su njegovi nasljednici nastavili, navela je Katarina Horvat Levaj, ističući da su jednake nepoznanice, kao uz prvu katedralnu crkvu, vezane i uz njezinu nasljednicu te da bi dostupne podatke, umjesto jednostavna odbacivanja, trebalo provjeriti arheološkim istraživanjima između katedrale i biskupskoga dvora. Odgovarajući na pitanje koju katedralu obnavljamo, navela je da je odgovor jasan – onu Bolléovu, ali da će rasvjetljavanje brojnih znanstvenih pitanja pridonijeti, s jedne strane, svijesti o još većoj vrijednosti katedrale, a s druge strane prepoznavanju preživjelih starijih struktura u postojećoj regotiziranoj građevini.

U izlaganju o likovnoj opremi „stare prvostolnice" Sanja Cvetnić navela je da je zagrebačka katedrala, osim povijesne građevi-

kula. Istaknuo je da je na rušenju toga vrijednog primjera srednjovjekovnog utvrdnoga braništa inzistirao Iso Kršnjavi kako bi se otvorio pogled prema novom pročelju katedrale. „Unatoč protivljenju svekolike javnosti i struke tu je fiks-ideju zbog svojih veza Kršnjavi i ostvario, što je primjer kako se ne smije pristupiti današnjoj obnovi", kazao je Damjanović.

Iako je velik dio njezina starijega, uglavnom baroknog inventara, pritom uklonjen (a dijelom i zauvijek izgubljen), katedrala je nedvojbeno upravo zahvaljujući temeljitoj arhitektonskoj sanaciji provedenoj nakon potresa 1880. uspjela izdržati jake potresne udare tijekom 2020. godine, naveo je Damjanović. Također je dodao da je istodobno za nju izrađena nova historicistička oprema koja je većim dijelom bila povjerena tadašnjim uglednim zagrebačkim obrtnicima i umjetnicima. Upravo stoga pri predstojećoj poslijepotresnoj obnovi zagrebačke prvostolnice historicistička faza njezine povijesti treba biti visoko vrednovana i primjereno prezentirana, zaključio je.

Pelc: Vratimo katedrali njezinu knjižnicu!

Knjige i knjižna baština zagrebačke katedrale izlaganje je Milana Pelca u kojem je istaknuo da su knjige namijenjene katedralnoj liturgiji i različitim drugim potrebama kano-ničkoga zbora imale neprocjenjivu važnost u povijesti katedrale i čitave biskupije. Kako se tijekom srednjovjekovnih stoljeća gradila stolna crkva, tako se uz nju formirao i fond knjiga namijenjen potrebama vjerske službe, obreda i molitve. O tome svjedoče najstariji inventari zagrebačke katedrale s konca 14. stoljeća. Istodobno, u taj su se fond uključivale i knjige „svjetovnog" karaktera, potrebne u obrazovanju, liječenju i pravnoj praksi, povezane s djelovanjem katedralnog kaptola kao pravnog autoriteta i povjerljivog mjesta (*locus credibilis*), rekao je Pelc dodavši da se knjižni fond naglo povećao priljevom tiskanih knjiga od konca 15. stoljeća.

No, dodao je, tek su u drugoj polovini 17. stoljeća, za biskupa Aleksandra Mikulića, uređene posebne prostorije knjižnice, prigrađene uz zapadni kaptolski bedem. Poznato je da se fond knjižnice u to doba znatno povećao i obogatio kupnjom biblioteke i grafičke zbirke kranjskoga polihistora Janeza Vajkarda Valvasora. Nakon potresa 1880. kaptolska je knjižna zbirka, poznata i kao Metropolitana, pohranjena u Sveučilišnoj knjižnici, a nakon toga u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Manji broj vrijednih liturgijskih kodeksa i tiskanih knjiga ostao je u Rizičnici zagrebačke katedrale. Metropolitanska knjižnica danas je, slobodno možemo reći, zakopano blago, poznato i dostupno tek nekolicini stručnjaka te bi za njezino korištenje valjalo osigurati prikladniji prostor. Privremenu pohranu knjižnice, koja traje već više od jednog stoljeća, trebalo bi napokon privesti kraju i pronaći trajno odgovarajuće rješenje za smještaj, čuvanje, obradu i prezentaciju zacijelo najvrednije povijesne knjižnice u Hrvatskoj, smatra Pelc koji je izlaganje završio porukom: Vratimo katedrali njezinu knjižnicu!

Povjesničar umjetnosti Joško Belamarić na skupu je govorio o splitskoj katedrali te je, među ostalim, objašnjavao kontinuirani niz transformacija njezine unutrašnjosti od kasnoantičkog razdoblja do novoga vijeka, uz usporedno razmatranje konzervatorskih zahvata koji su se, do naših dana, provodili, kako je rekao, mahom u znaku purističkih nazora.

Povijesna je ironija da je mauzolej najvatrenijega kršćanskog progonitelja tijekom petog stoljeća pretvoren u crkvu, a zatim sredinom sedmog u katedralu posvećenu svetom Dujmu, biskupu pogubljenju tijekom progona 304. godine, rekao je Belamarić.

Na okruglom stolu *Zagrebačka katedrala nekoć, danas i sutra* nazočan je bio i pomoćni biskup zagrebački Ivan Šaško, brojni predstavnici struke i zainteresirana javnost koja očekuju posebnu obazrivost pri obnovi toga dragulja hrvatske arhitekture.

Okrugli stol poziv je na nova istraživanja, za koja se mora naći vremena i sredstava, poručili su povjesničari umjetnosti u Matici hrvatskoj

čeva katedrala, obojena dakako negativnim konotacijama u nacionalnom okruženju dominantno južnoslavenske i komunističke retorike. No ipak možemo biti složni u jednom, katedrala nije samo crkva, nije samo mjesto molitve, nije samo sjelo nadbiskupa zagrebačkoga. Ona je prije svega simbol pun miješana, nju možemo shvatiti kao otisak duboke povijesne muke, rekao je Milinović, dodavši kako se u konačnici sve se svodi na pitanje – što je nama katedrala? „Siguran sam da ćemo dio odgovora dobiti od današnjih izlagača", poručio je na kraju obraćanja.

Ž. Čorak: Jedinствена prilika za istraživanje potonulih katedrale

U svom izlaganju naslovljeno *Zagrebačka katedrala – nekoliko pretpostavki uz obnovu* akademkinja Željka Čorak istaknula je da je „ono prvo što katedrala jest neistraženo polje na karti naših arheoloških, povijesno-umjetničkih i povijesnih spoznaja. U danom trenutku Bollé je, rješavajući kriznu situaciju zdanja (nakon potresa 1880. op. a.) otkrio i valorizirao neke elemente iz prošlosti katedrale. No istraživanje njezinih prethodnih slojeva nije bila njegova zadaća: on je maksimalno savjesno radio na njezinu popravku i, kako je Strossmayer rekao, na njezinu poljepšanju. Istraživanje 'potonulih katedrale', nevidljivih zatrpanih slojeva, u ovom trenutku imperativno se nameće kao zadaća koja možda stotinama godina neće više moći iskoristiti okolnosti slične današnjima: građevne zahvate u tijeku i stanku u funkcijama. Bila bi neprocjenjiva šteta da se dugo-ročna dobit istraživanja podredi kratkoroč-

talni svjedok takva prastarog prostornog uređenja. Pritom Kaptol, iako niži, dominira ključnom vizurom, južnim *additusom* koji veže zagrebačku naseobinsku zonu sa svijetom, upravo zbog središnje vizualne uloge najvažnijega pejzažnog čimbenika, katedrale. Taj južni pristup, iako preoblikovan tisućljećima, ostaje i danas magistralni pogled u srce Hrvatske", rekao je Goss.

K. Horvat Levaj: Obnova se razvija u dobru smjeru

Katarina Horvat Levaj izlaganje je naslovlila *Obnova zagrebačke katedrale kao poticaj za nova istraživanja*. Ocijenila je da je „pad vrha južnog tornja zagrebačke katedrale u kataklizmičko jutro 22. ožujka 2020. samo najvidljiviji znak znatno dubljih strukturalnih oštećenja koje je potres izazvao na katedrali. Teško su oštećeni svodovi, gornji dijelovi kontrafora, vitraji, orgulje. No unatoč prvotnim prijedorima u načinu obnove katedrale (poput ideja o rekonstrukciji vrhova zvonika u drugom materijalu) ona se razvija u dobru smjeru. Tim vrhunskih eksperata statike intenzivno radi na konstrukcijskoj sanaciji, a Hrvatski restauratorski zavod u suradnji s Institutom za povijest umjetnosti izrađuje konzervatorski elaborat."

U izlaganju je iznijela i kratki presjek kroz najvažnije faze gradnje od osnutka biskupije 1094. do potresa 1880. i poslije, s naglaskom na ključne nepoznanice iz građevne povijesti katedrale i potrebna istraživanja na koja one upućuju, a potom i navela moguće utjecaje rezultata istraživanja na obnovu i prezentaciju prvostolnice.

ne i likovnih djela, važna i zbog „rođenja" brojnih ustanova u njezinu krilu, presudnih za hrvatsku povijest, kao što su državni arhiv, organizirano školstvo, prvih zbirki, mehaničkih novina... Dosadašnjim istraživanjima inventara (prije Bolléova uređenja) otvorena su mnoga pitanja za povijest umjetnosti iz razdoblja od kasnoga srednjega vijeka do baroka (i njegovih izvedenica), a tiču se slikarskih i kiparskih djela u drvu i mramoru, štafelajnog slikarstva (oltarnih pala), liturgijskih predmeta i naručitelja koji su ostavili traga u opremi katedrale te njihovim stilskim odabirima. U posljednjih tridesetak godina, nakon objave monografije Ane Deanović i Željke Čorak (1988), brojne su istraživačke staze donijele nova znanja o katedrali, ali nisu zaokružene u jedinstvenoj publikaciji, navela je Cvetnić.

Damjanović: Sačuvati historicistički sloj

Dragan Damjanović govorio je o katedrali i historizmu ističući da su tijekom 19. stoljeća gotovo u cjelini modificirana njezina pročelja i unutrašnjost. Proces regotizacije katedrale, uklanjanja postsrednjovjekovne opreme i nabava nove koja je, barem prema nazorima toga vremena, odgovarala izvornom stilu građevine, započela je već u prvim desetljećima 19. stoljeća, no radikalizirala se 1870-ih inicijativama đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Prema projektima Friedricha von Schmidta i Hermana Bolléa katedrala će biti temeljito pregrađena između 1879. (kada su započeli radovi na obnovi svetišta) i 1906/07. kada je srušena Bakačeva